

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën in
Antwerpen

Monument
Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën in Antwerpen, Hanegraefstraat en
Gaston Burssenslaan zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/11002/134.1

Jo Braeken

19/07/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	5
1.2.1.	Historiek	5
1.2.2.	De ontwerpers	6
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	8
1.3.1.	Ruimtelijke context	8
1.3.2.	Exterieur	8
1.3.3.	Plattegrond	9
1.3.4.	Interieur	9
1.3.5.	Glas-in-betonramen.....	10
1.3.6.	Meubilair	11
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	12
2.	Evaluerend gedeelte	12
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	12
2.1.1.	Historische waarde	12
2.1.2.	Architecturale waarde	12
2.1.3.	Artistieke waarde	13
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	14
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	14
2.4.	Juridische toestand.....	14
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	14
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	14
3.	Beheersvisie	14
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	14
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	15
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	15
4.	Bronnen	15
4.1.1.	Archivalia	15
4.1.2.	Literatuur	15
4.1.3.	Internetbronnen.....	16
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	16
5.1.	Omgevingsplan	16
5.2.	Fotobijlage	16
5.3.	Documentatie	16

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën, Hanegraefstraat en Gaston Burssensstraat zonder nummer in Antwerpen, is gelegen in de wijk Linkeroever, onderdeel van het district Antwerpen. Het betreft een naoorlogse postconciliaire kerk met klokkentoren en een uitzonderlijk ensemble glas-in-betonramen, ingeplant te midden van een beboomd plantsoen.

De aanleiding voor het beschermingsvoorstel van de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën is tweeledig. Het voorstel kadert enerzijds in de herinventarisatie van het bouwkundig erfgoed van de Stad Antwerpen, die tijdens de huidige legislatuur de focus legt op 20ste-eeuws erfgoed. Anderzijds vloeit het voorstel voort uit het Parochiekerkenplan Antwerpen 2016 (Kerkenbeleidsplan), en het erfgoedwaardenonderzoek van de naoorlogse parochiekerken dat hieraan vooraf ging.

Sinds 2010 voert het Agentschap Onroerend Erfgoed een systematische herinventarisatie uit van het bouwkundig erfgoed van de stad Antwerpen. Tijdens de huidige regeerperiode (2015-2019) is de focus verschoven van een geografische aanpak naar een thematische benadering. De grootste lacune in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, waarvan de eerste gebiedsdekkende campagne werd uitgevoerd tussen 1975 en 1989, is het bouwkundig erfgoed van de 20ste eeuw, en dan met name het interbellum (1919-1940) en de naoorlogse periode (1945-1980). De nieuwe thematische benadering van de inventarisatie ging bijgevolg uit naar het waardevolle bouwkundig erfgoed uit deze beide periodes. Het herinventarisatieproject houdt ook in dat een selectie van het geïnventariseerde erfgoed met de hoogste erfgoedwaarde worden voorgesteld voor bescherming. De groep naoorlogse gebouwen die in het verleden reeds als monument beschermd werden, is op enkele privéwoningen na hoofdzakelijk samengesteld uit markante openbare, onderwijs- of kantoorgebouwen. Het betreft het Administratief Centrum Oudaan, de Stedelijke Kindertuin Sint-Gummarusstraat en het Middelheimpaviljoen door Renaat Braem, de BP-building door Léon Stynen en Paul De Meyer, het Districtshuis van Merksem, door Victor Gorlé en Jozef Frissen, de Bibliotheek van Deurne door Jul De Roover, en het Theologisch en Pastoraal Centrum door Paul Felix. Van het religieuze erfgoed uit deze periode is slechts één parochiekerk als monument beschermd, namelijk de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk door Paul Felix, die deel uitmaakt van het gebouwencomplex van het Sint-Xaveriuscollege in Borgerhout. Om tegemoet te komen aan deze lacune, worden in de huidige reeks beschermingsvoorstellen voorkomend uit de herinventarisatie van Antwerpen, voor wat het naoorlogse erfgoed betreft de focus gelegd op de naoorlogse parochiekerken, en met name deze waarvan de erfgoedwaarde het lokale niveau overstijgt.

Naar aanleiding van het Kerkenbeleidsplan, de langetermijnvisie over de toekomst van de Rooms-katholieke parochiekerken, kreeg de stedelijke dienst monumentenzorg van Antwerpen de opdracht om de erfgoedwaarde van de Antwerpse parochiekerken in kaart te brengen. Voor de evaluatie van de 23 naoorlogse parochiekerken, werd beroep gedaan op onderzoekers van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Van deze groep kerken waren er reeds 11 opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed. De 12 overige werden grondig onderzocht via een plaatsbezoek en het nodige archiefonderzoek. Als resultaat daarvan werden 7 kerken aan de inventaris van het bouwkundig erfgoed toegevoegd, en 5 niet weerhouden wegens een gebrek aan erfgoedwaarde. Vervolgens werden de 23 naoorlogse parochiekerken aan een vergelijkend erfgoedwaardenonderzoek onderworpen. Daarbij werden drie aspecten in rekening gebracht: de architecturale en kunsthistorische waarde, de situationele waarde en de ensemblewaarde. De architecturale waarde werd beoordeeld op 20 punten. Als ondersteunende eerder dan als doorwegende factor, werden

de ensemblewaarde en de situationele waarde beoordeeld als hoog, neutraal of laag. Wegens de specificiteit van de naoorlogse religieuze architectuur, werd de Antwerpse groep kerken ook getoetst aan de Vlaamse context. Uit deze evaluatie kwamen drie parochiekerken naar voor als beschermenswaardig. Zij behalen binnen hun groep de hoogste score, en hebben een erfgoedwaarde die ook binnen de Vlaamse context standhoudt: de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën te Antwerpen (Linkeroever), de parochiekerk Heilige Pius X in Wilrijk, en de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Altijddurende Bijstand te Deurne.

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën door architect Jos Ritzen uit 1968-1970 te Antwerpen Linkeroever, is weerhouden omwille van het geheel van glas-in betonramen door de Franse glazenier-kunstenaar Jacques Loire, dat als één van de belangrijkste ensembles naoorlogse glaskunst in België geldt. (Score erfgoedwaardenonderzoek: architecturale en kunsthistorische waarde 18/20, situationele waarde hoog, ensemblewaarde neutraal). De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën is in gebruik als parochiekerk, en wordt ingezet voor een uitgebouwd multifunctioneel gebruik met tentoonstellingen, concerten etcetera. De toekomstvisie uit het Kerkenbeleidsplan is om de eredienstfunctie het multifunctioneel gebruik en het nevengebruik verder te zetten.

De parochiekerk Pius X door Paul Meekels en Lode Wouters uit 1966-1967 te Wilrijk, is weerhouden als de eerst gerealiseerde en veruit belangrijkste kerk van Meekels, die tot de vernieuwers in de naoorlogse kerkenbouw gerekend wordt. Het gebouw is een typevoorbeeld van de post-conciliaire gemeenschapskerk, en van het compromisloze brutalisme in de architectuur van deze periode. (Score erfgoedwaardenonderzoek: architecturale en kunsthistorische waarde 18/20, situationele waarde neutraal, ensemblewaarde laag).

De parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Altijddurende Bijstand door architect Alfons Hoppenbrouwers uit 1966-1968 te Deurne, is weerhouden als eigenzinnig en typologisch vernieuwend voorbeeld van de eerste generatie post-conciliaire kerken. De kerk behoort samen met Ontmoetingscentrum Westrand in Dilbeek tot de belangrijkste realisaties van de architect, exemplarisch voor de naoorlogse Sint-Lucas-architectuur en de invloed van La Tourette door Le Corbusier. (Score erfgoedwaardenonderzoek: architecturale en kunsthistorische waarde 18/20, situationele waarde neutraal, ensemblewaarde laag).

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Historiek

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën bevindt zich in de wijk Linkeroever te Antwerpen. Het Vlaams Hoofd of Sint-Anneke op de linkeroever van de Schelde, wordt al in 1330 vermeld als bedevaartsoord gewijd aan Sint-Anna. De geschiedenis van de huidige parochie gaat terug tot 1829, wanneer de jonge priester J.C.A. Hanegraef de door zijn familie aangekochte, 16de-eeuwse Sint-Annakapel terug openstelt voor de eredienst. Aanvankelijk een kapelanij van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en sinds 1866 van de Heilige Kruisverheffingsparochie in Zwijndrecht, werd Sint-Anna in 1893 verheven tot een zelfstandige parochie behorend tot het bisdom Gent. Een voorlopige kerk die in 1894 de 16de-eeuwse Sint-Annakapel verving, maakte in 1903-1905 op haar beurt plaats voor de nieuwe Heilige Anna en Joachimkerk, een driebeukige kruisbasiliek in neogotische stijl naar een ontwerp door de architect Frans Stuyck.

Op het ritme van de urbanisatie en de bevolkingsaan groei van de wijk Linkeroever, ontstonden in de naoorlogse periode vanuit Sint-Anna twee nieuwe parochies. Onze-Lieve-Vrouw-ter-Schelde die kort na de Tweede Wereldoorlog in het noordelijk deel van de Linkeroever tot stand kwam en sinds 1954 over een volwaardige, vandaag verdwenen kerk beschikte, werd tot zelfstandige parochie verheven in 1962. Voor de Sint-Lucasparochie waarvan de oprichting uit 1972 dateert, werd in 1973-1974 een nog bestaande kerk

opgetrokken die deel uitmaakt van het sociale huisvestingscomplex Europark. Overgeheveld naar het aartsbisdom Mechelen in 1958, maakte de Sint-Annaparochie sinds 1962 deel uit van het nieuwe bisdom Antwerpen. In 2003 werd besloten tot fusie van de drie parochies van de wijk Linkeroever, tot de in 2006 herdoopte parochie Sint-Anna ten Drieën, een benaming ontleend aan het 17de-eeuwse Heilige Anna-ten-Drieënbeeld in de kerk, die symbolisch verwijst naar de drie voormalige parochies.

Hoewel de neogotische Heilige Anna en Joachimkerk destijds ruim 2 m boven het maaiveld was opgetrokken, kwam het gebouw door de zandopspuiting van de wijk Linkeroever letterlijk in een put te liggen. Wateroverlast en verzakkingen die hier het gevolg van waren, zouden in 1968 onvermijdelijk leiden tot sloop van de oude kerk. Inmiddels waren al sinds 1963 plannen in opmaak voor de bouw van een nieuwe kerk, in nauwe samenspraak tussen architect Jos Ritzen en Albert Janssen, parochiepriester van 1959 tot 1979. Deze zou na de afbraak van de oude kerk worden opgetrokken op hetzelfde, opgehoogde terrein. Samen ondernamen Ritzen en Janssen meerdere studiereizen in Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Nederland, op zoek naar innovatieve voorbeelden van nieuwbouwwerken. Tijdens het ontwerpproces werd de gerenommeerde glazenier Jacques Loire uit Chartres aangezocht voor het ontwerp van de glas-in-betonramen, die een wezenlijk onderdeel uitmaken van de architectuur van de kerk. Het ontwerp van de nieuwe kerk, die na afbraak van de oude kerk op hetzelfde opgehoogde terrein zou worden opgetrokken, kwam in zijn definitieve vorm tot stand in 1967. Op 9 oktober 1967 diende de kerkfabriek een bouwaanvraag in, en de stad Antwerpen leverde de bouwvergunning af op 1 december van dat jaar. De bouwwerken door het aannemersbedrijf Ysermans namen een aanvang in de winter van 1968. Kerkdiensten vonden intussen plaats in de tot voorlopige kerk ingerichte kelders van het Imelda Instituut, de katholieke meisjesschool. Op 28 november 1970 werd de voltooide nieuwe kerk plechtig ingezegend door Monseigneur Jules Victor Daem, bisschop van Antwerpen.

1.2.2. De ontwerpers

De Sint-Anna-ten-Drieënkerk behoort tot het relatief vroege werk van de uit Limburg afkomstige en in Antwerpen actieve architect en stedenbouwkundige **Jozef R.J. (Jos) Ritzen** (°1927). Deze is niet te verwarren met zijn oudere naam- en stadsgenoot Nicolaas Jozef Corneel (Jos) Ritzen (Heerlen, 1896-Wilrijk, 1961). Na het behalen van zijn diploma in 1952, ging de loopbaan van Ritzen in de eerste helft van de jaren 1950 van start. Hij kreeg onder meer tal van opdrachten in de nieuwbouwwijken van Linkeroever, waar hij zelf ook zijn architectenwoning bouwde (Hanegraefstraat 6). Beïnvloed door zijn leermeesters aan de Antwerpse academie, de modernistische architecten Léon Stynen en Renaat Braem, was hij voorstander van een stedenbouwkundig logische inplanting, en een eigentijdse architectuur zonder ornament met een evenwichtige ruimte-opbouw. Voor zover bekend - zijn oeuvre werd tot op heden nog niet bestudeerd - volgen zijn privé-projecten de gangbare schema's en typeplannen voor woningbouw uit het derde kwart van de 20ste eeuw. Het betreft in hoofdzaak bel-etagewoningen en kleine appartementsgebouwen, in een gestandaardiseerd naoorlogs modernisme. Na de Sint-Anna-ten-Drieënkerk, vermoedelijk zijn eerste ontwerpopdracht voor een kerkgebouw, realiseerde de architect de eveneens modernistische parochiekerk Sint-Jan Evangelist in Beveren, een gebouw met een vergelijkbaar concept ontworpen in 1974-1975, en ingezegend in 1979, met glas-in-loodramen van de gebroeders A. en J. Meersman uit Aalst.

Het ontwerp van de Sint-Anna-ten-Drieënkerk is het resultaat van een lange voorbereidingsfase, waarvoor Jos Ritzen en pastoor Albert Janssen zoals reeds vermeld studiereizen ondernamen naar Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Nederland, op zoek naar voorbeeldige nieuwbouwwerken, die naar verluidt uitgebreid werden gedocumenteerd. Uitgangspunt voor hun zoektocht was een eigentijdse architectuur in dienst van de geloofsgemeenschap, die de liturgie in eenvoud en bescheidenheid dicht bij de kerkgangers bracht. In het op korte tijd verstedelijkte Linkeroever met zijn brede lanen, nieuwbouwwoningen en -flatgebouwen, leek bovendien enkel nog een moderne,

progressief vormgegeven stadskerk op zijn plaats. Uit het onderzoek van Ritzen en Janssen kwam de *Bruder Klaus Kirche* in Birsfelden (kanton Basel) naar voor als het type kerkgebouw dat het best aan hun idealen beantwoordde. Deze kerk uit 1955-1959 behoort tot de belangrijkste realisaties van de architect Hermann Baur (1894-1980), een van de grote vernieuwers van de naoorlogse kerkenbouw in Zwitserland. Hij was een leerling van Karl Moser, de architect van de invloedrijke, vroeg-modernistische Sint-Antoniuserkerk in Basel, en realiseerde zelf een dertigtal kerkgebouwen. Geïnspireerd door Le Corbusiers *Notre dame du Haut* in Ronchamps ontwikkelde Baur dynamische sacrale ruimten in een vrije plastische vormgeving, als verzamelplaats voor de geloofsgemeenschap. Een ander bekend ontwerp is de *Chapelle Sainte-Thérèse-de-l'enfant-Jésus et de la Sainte-Face* te Hem (Roubaix), een kapel uit 1956-1958 met glas-in-betonnuren door Alfred Manessier, die tot de iconen van de naoorlogse Europese kerkenbouw wordt gerekend.

Hoewel bescheidener van opzet, nam Jos Ritzen in zijn ontwerp voor de Sint-Anna-ten-Drieënkerk, de basiskenmerken van Baur's *Bruder Klaus Kirche* over. Dit geldt met name voor de plattegrond in de vorm van een kwartcirkelsegment, de quasi vrijstaande klokkentoren en de waaivormige opbouw rond het koor en altaar. Een aanvankelijk geplande, eveneens aan het Zwitserse voorbeeld ontleende lichtkoepel boven het koor, verviel op last van de diocesane commissie voor kerkenbouw. Verder paste hij de architecturale uitwerking en detaillering naar eigen inzichten aan. Een belangrijk onderscheidt met het Zwitserse voorbeeld waren de glas-in-betonramen, die het kerkgebouw zijn bijzondere uitstraling geven. Hoewel nog geconcipteerd in navolging van de preconciplaire liturgievereisten, beantwoordde de *Bruder Klaus Kirche* reeds ten volle aan de typologische vernieuwingen die pas na het Tweede Vaticaans Concilie ingang zouden vinden in de kerkenbouw.

Volkomen één met de architectuur van de kerk zijn de glasramen, waarbij resoluut werd gekozen voor de eigentijdse glas-in-betontechniek. Na een bezoek aan zijn atelier te Chartres, werd als glazenier de Franse kunstenaar **Jacques Loire** (°Chartres, 1932) geëngageerd. Hij was de zoon van Gabriel Loire (Poancé, 1904-1996), de stichter van de gerenommeerde, in Chartres gevestigde Ateliers Loire, dat zich van bij de oprichting in 1946 toeleedde op de techniek van glas-in-beton. Eerder realiseerde het atelier naar ontwerp van vader Gabriel Loire de glas-in-betonramen van de beschermde Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk door Jozef Lantsoght in Koksijde. Met een grote productie in Frankrijk, was het atelier ook wereldwijd actief. Tot de meest bekende realisaties in Europa behoren de glas-in-betonwanden van de wederopgebouwde *Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche* door Egon Eiermann uit 1960-1963 in Berlijn. Van de talrijke opdrachten in de Verenigde Staten, behoort de *First Presbyterian Church* door Wallace Harrison uit 1955-1957 in Stamford (Connecticut) tot de meest opmerkelijke. Even grootschalig zijn de glas-in-betonramen voor de schoolkapel van de Broeders van de Christelijke Scholen in Cairo (Egypte), de kerk *Notre-Dame-de Lourdes* door Achille Dangleterre in Casablanca (Marokko), beide uit 1955-1956, en de *Symphony Tower of Joy* in het openluchtmuseum van Hakone (Japan).

Jacques Loire werd opgeleid aan de ateliers van Grande Chaumière en André Lhote in Parijs, evenals in het familie-atelier te Chartres. Hij trad in 1951 toe tot de Ateliers Loire en participeerde in alle hoger vermelde opdrachten, om in 1970 de leiding van het atelier over te nemen. Het ensemble glas-in-betonramen van de Sint-Anna-ten-Drieënkerk, behoort tot de meest grootschalige eigen creaties uit de vroege fase van zijn loopbaan. In overleg met Ritzen creëerde Loire een merkwaardig ensemble van abstracte composities, waarvan kleur en patroon een dialoog aangaan met de architectuur, aangepast aan de locatie, de oriëntatie en de gewenste lichtinval in de kerk en haar nevenruimten. De glas-in-betonramen werden naarmate de bouw vorderde in de ruwbouw geïntegreerd door de firma Amphora uit Sint-Andries-Brugge, en samen met de kerk voltooid. Het geheel behoort tot de belangrijkste ensembles van naoorlogse glaskunst, en met name glas-in-betonramen in Vlaanderen.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Ruimtelijke context

De parochiekerk Sint-Anna-ten-Drieënkerk bevindt zich vrijstaand te midden van een licht verhoogd plantsoen, van noordoost naar zuidwest georiënteerd volgens de logica van het omringende stedenbouwkundige aanlegplan. De kerksite sluit ten noorden aan bij de pleinvormig verbrede Hanegraefstraat, en wordt ten westen en zuiden begrensd door de doodlopende Gaston Burssenslaan. Op een afzonderlijk perceel ten westen van de kerk bevindt zich het parochiecentrum. Het plantsoen met de Sint-Anna-ten-Drieënkerk ligt in het verlengde van de Waterhoenlaan, één van de twee brede dwarsassen van de Blancefloerlaan, de hoofdader van de wijk Linkeroever die uitmondt bij de Sint-Annatunnel. De huidige kerk neemt exact de locatie in van de oude kerk, die aan het stedenbouwkundige aanleg van de wijk voorafging. Het is niet duidelijk in hoeverre de bestaande kerksite van invloed is geweest op de ontwikkeling van de wijk. Feit is dat de site binnen het perspectief van het hoofdassenstelsel van de wijk valt, en een groene oase vormt in de woonwijk.

Het plantsoen vóór de hoofdgevel van de kerk heeft een open karakter, dwars doorsneden door de gebogen, verharde oprit die vanaf de straat vanuit twee richtingen naar het hoofdportaal leidt. Een rechtlijnige verharde toegangsweg leidt van de straat naar het portaal van de weekkapel. De beplanting bestaat uit een lage haag die de omtrek van het plantsoen volgt, enkele solitaire of per twee tot drie gegroepeerde loofbomen van verschillende soort, waaronder plataan, esdoorn, berk, linde, paardenkastanje, eik, appelaar en acacia, en tegen de voet van de kerk aan beide zijden van het portaal een gesloten massief van heesters. Achter de kerk, vanaf het voetpad naar het inkomportaal van de dienstruimten, is het plantsoen dichtbegroeid met loofbomen en heesters, die een gesloten groenscherm vormen dat de kerk grotendeels aan het zicht onttrekt. Een ontwerp voor de aanleg van het plantsoen werd niet teruggevonden, maar de aanplanting door de stad Antwerpen dateert van na de voltooiing van de kerk in 1970.

De bebouwing aan de noord- en oostzijde van de kerksite bestaat uit doorsnee bel-etagewoningen en kleine flatgebouwen van drie bouwlagen onder plat dak uit de tweede helft van de jaren 1950 en de eerste helft van de jaren 1960. Ten zuiden grenst de kerksite aan een sociale woonwijk van 64 laagbouwwoonwoningen door de woningbouwmaatschappij Antwerps Bouwcoöperatief, naar een ontwerp door de architecten Raoul J. Brunswyck, Odon Wathélet, Eddy Posson en Yves Donck uit 1978. Geclusterd rond zogenaamde pijpenkoppen, beslaan deze het volledige bouwblok gevormd door Gaston Burssenslaan, Pluvierstraat, Jonker van de Nootstraat en Abraham Verhoevenlaan. Beide types bebouwing bezitten geen bijzondere erfgoedwaarde, maar doen door hun kleinschaligheid en ruimtelijke inplanting ook geen afbreuk aan de kerksite.

1.3.2. Exterieur

De constructie van het gebouw berust op een structuur uit gewapend, glad bekist, wit beton waarin ook de half vrijstaande, 29 m hoge klokkentoren is geïntegreerd. Metalen vakwerkliggers rustend op de betonnen ringbalk vormen de hellende dakconstructie, die de grote liturgische ruimte zonder steunpunten overspant. Het hoofdvolume van de kerk, dat naar achter toe in hoogte toeneemt, heeft de vorm van twee kwartcirkelsegmenten. Deze overlappen elkaar in de kern, en huisvesten respectievelijk het schip en de koorpartij. Aan de west- en zuidzijde leunt een laag, secundair, volume onder een plat dak, in de vorm van een ellenboog, over twee derden van de omtrek tegen het hoofdvolume aan. Dit volume huisvest van noord naar zuid de weekkapel, de misdienaarskamer, de sacristie, de kerkenraadskamer en de spreekkamer. Van de terreinhelling is gebruik gemaakt voor de inrichting van een souterrain onder dit laatste volume, met extra lokalen voor de parochiewerking. Een balkvormig portaal onder een luifel leunt in de middenas tegen de kwartronde hoofdgevel van de kerk aan, die op het noordoosten georiënteerd is. De

klokkentoren vormt een portiekstructuur met drieledige klokkenstoel en kruis in de top, waarvan één steunpijler op het dak rust, en de tweede los van het kerkvolume tot op het maaiveld reikt, ingeplant op de zuidoostelijke hoek van het hoofdvolume. Deze vier elementen, het hoofdvolume, het secundaire volume, het portaal en de klokkentoren, bepalen de volumetrie van het kerkgebouw. Dit laat zich beschrijven als een samenstel van gesloten, elementair geometrische volumes met een horizontale gelaagdheid, verticaal geaccentueerd door de ijle, opengewerkte structuur van de klokkentoren. Op bouwtechnisch vlak vermeldenswaardig, is dat hier voor het eerst in een Belgisch kerkgebouw van deze schaalgrootte elektrische vloerverwarming is toegepast, gecompartmenteerd in zones.

De gevels van zowel het hoofd- als het secundaire volume hebben een buitenparement uit geglaazuurde gevelsteen van een lichtblauwe tint in halfsteens verband, volgens de architect het meest geschikte gevelmateriaal voor het met de Kust vergelijkbare vochtige en winderige klimaat van Linkeroever. Overwegend blind en zonder profilering, rust het baksteenparement op een vlakke plint uit blauwe hardsteen. De enige vorm van versiering is een in zwarte, grijze en roze baksteen uitgevoerde compositie met kruismotieven, die als tableau in het blinde muurwerk van de noordgevel is geïntegreerd, naast het zijportaal. De noordoost- en de zuidgevel van het hoofdvolume worden over een groot oppervlak doorbroken door translucide glas-in-betonramen, geritmeerd door slanke betonpijlers. Het betreft vier grote raampartijen: de grote gebogen raampartij van de hoofdgevel in de middenas gemarkeerd door een betonportiek waarin het portaal is ingekast, twee raampartijen in de oostelijke en westelijke koorwand waarvan de eerste wandhoog en de tweede vanaf het secundaire volume, en tenslotte de langgerekte raampartij in de zuidgevel van het schip die in een betonportiek gevat is. Een doorlopend bandraam geritmeerd door betonposten, doorbreekt over de volledige omtrek manshoog de gevel van het secundaire volume. Volledig glazen deuren (Securitglas) met aluminium handgreep van een standaardtype, sluiten het drieledige hoofdportaal van de kerk en het portaal van de weekkapel transparant af.

1.3.3. Plattegrond

De plattegrond van het kerkgebouw is opgedeeld in vier zones. De belangrijkste, de grote liturgische ruimte vormt zoals in de opstand een combinatie van twee tegengestelde kwartcirkelsegmenten van verschillende grootte, die elkaar in de koorpartij overlappen. In de middenas leunt het hoofdportaal als kleinste zone tegen hoofdvolume aan, met een licht gebogen portaalwand, en licht binnenwaarts wijkende zijwanden. De derde zone vormt de rechthoekige weekkapel, die aan de noordzijde tegen het kerkschip aanleunt. Deze wordt voorafgegaan door het zijportaal met de bordestrap naar de lokalen in het souterrain. Oorspronkelijk was het eigenlijke portaal geïntegreerd in een rij van drie biechtstoelen die de achterwand van de weekkapel vormden, maar deze opstelling werd recent vervangen door nieuw gebouwde toiletten. De vierde zone is het geheel van dienstruimten aan de buitenrand van het koor, ontsloten door een gang met buitenportaal in de oostgevel. Van noord naar zuid bevinden zich hier achtereenvolgens toiletten, een tweede trap naar het souterrain, een lokaal voor misdienaars en zangers, de sacristie in de as van het koor, de kerkenraadskamer en de spreekkamer. Weekkapel en dienstenvleugel zijn volledig onderkelderd, met een polyvalente vergaderzaal onder de weekkapel, de verwarmingsinstallatie, twee niet nader gedefinieerde lokalen en een bergplaats.

1.3.4. Interieur

De parochiekerk beantwoordt aan de typologie van de gemeenschapskerk, bepaald door eenvoud en bescheidenheid, meer op mensenmaat en dichterbij de geloofsgemeenschap.

De hoofdtoegang tot de kerk wordt gevormd door het hoofdportaal, een lage balkvormige ruimte met een vloer uit wijnrode tegels (type Höganäs), vandaag blauw geschilderde bakstenen zijwanden en een witgeschilderde betonnen zoldering met cirkelvormige

lichtkoepels. De buitendeuren zijn uit veiligheidsglas met aluminium handgreep, de binnendeuren uit beschilderd hout eveneens met aluminium handgreep.

Opgevat al een waaiervormig amfitheater met een hellende vloer en zoldering, wordt het ontwerp van de grote liturgische ruimte bepaald door de centrale en alom zichtbare positie van het altaar. Dit vrije, niet hiërarchische ruimteconcept dat verbondenheid en maximale participatie van de gelovigen beoogt, en de afstand tot de priester tot een minimum reduceert, vertaalt de democratisering van de liturgie sinds het Tweede Vaticaans Concilie. De kerkruimte is 31 m diep met een breedte die van 45 m ter hoogte van het portaal afneemt tot 16 m in het koor, in hoogte afhellend van 9,60 tot 8,40 m. Oorspronkelijk ging de capaciteit uit van 700 zitplaatsen, met nog eens 100 in de weekkapel, die echter niet volledig werd benut. Drie treden hoger gesitueerd vormt het koor een ingetogen, ellipsvormige apsisruimte, die in tegenstelling tot het veeleer duistere auditorium, nadrukkelijk zij het indirect wordt verlicht door heldere, aan het frontale zicht onttrokken glas-in-betonmuren. Met een draagstructuur uit glad bekist zichtbeton van een witte tint, was het baksteenmetselwerk oorspronkelijk uniform parelgrijs geschilderd. Deze neutrale tint contrasteerde met de wijnrode tegelvloer (type Höganäs) en de houten lattenzoldering waarin geïntegreerde verlichting. Bij de herschildering van het interieur in 2012, werd in samenspraak tussen architect Jos Ritzen en glazenier Jacques Loire gekozen voor een witte tint in het koor, een lichtgrijze tint in het schip, in contrast met de nieuw aangebrachte donkergrijze akoestische panelen.

Eenvoudig van opzet is de weekkapel, een rechthoekige ruimte in dezelfde materialen (geschilderd baksteenmetselwerk, wijnrode tegelvloer (type Höganäs), houten lattenzoldering) als de kerkruimte, met een lichtgrijze kleurstelling en enkele kleine bovenlichten in de zoldering. Hierbij sluit het witgeschilderde zijportaal aan, dat via glazen deuren in verbinding staat met de kerkruimte. Het vormt één geheel met de eveneens witgeschilderde traphal naar het souterrain. Deze ruimte met vierkante plattegrond wordt ingevuld door de betonnen bordestrap, die eveneens met dezelfde wijnrode tegels is bekleed, en uitgerust met een eenvoudige aluminium leuning van rechte spijlen. Door de inplanting van toiletten verdween de rij biechtstoelen met ingekast portaal tussen weekkapel en zijportaal. Deze structurele ingreep wijzigde het interieur van beide ruimten vrij ingrijpend, maar liet de strook glas-in-betonramen onaangestast. De nieuwe scheidingswanden werden telkens ingeplant ter hoogte van de betonnen posten.

Bij de weekkapel sluit de dienstenvleugel aan met achtereenvolgens de toiletten, de keldertrap, de vroegere misdienaarskamer, de sacristie, de kerkenraadskamer en de spreekkamer, die aan de zijde van het koor ontsloten worden door een doorlopende gang. Het interieur van deze vleugel opgedeeld in wigvormige ruimten is uitermate sober en functioneel, hier met een gele tegelvloer (type Höganäs), wit of grijs geschilderd baksteenmetselwerk, en een betonnen zoldering.

De ruimten in het souterrain hebben geen erfgoedwaarde, werden reeds aangepast of zijn bestemd voor een technische invulling.

1.3.5. Glas-in-betonramen

Het ensemble glas-in-betonramen van de grote liturgische ruimte bestaat uit het grote raam over de volledige hoogte van de noordoostgevel rond het portaal, een langgerekt manshoog raam in de zuidgevel, en twee ramen aan beide zijden van het koor waarvan één over de volledige wandhoogte. Het ensemble glas-in-betonramen van het zijportaal, de weekkapel en de dienstenvleugel bestaat uit een doorlopende fries die manshoog in de buitenwand van de secundaire vleugel is geïntegreerd, geritmeerd door betonnen posten. Voor deze zelfdragende glas-in-betonramen is techniek van de 'dalle de verre' toegepast. Samengesteld uit gestapelde panelen van maximaal 1 m hoog en als lichtgevende muren geïntegreerd in het betonskelet van de ruwbouw, vormt elk raam telkens een doorlopende abstracte compositie. De panelen zijn als een mozaïek samengesteld uit onregelmatig

afgehamerde stukken mondgeblazen, in de massa gekleurd antiekglas van 22 mm dikte, met de typerende oneffenheden, luchtbellens en hamersporen, gegoten in beton. Kleur, tonaliteit en transparantie staan in relatie tot de locatie, de oriëntatie en de gewenste lichtinval en sfeer in de samenstellende delen van het kerkinterieur. Zonder iconografisch programma maar als persoonlijke reflectie van de glaskunstenaar op de architectuur, genereren de glas-in-betonramen een ingetogen sfeer die de buitenwereld op afstand houdt en het interieur onderdompelt in een licht van stilte en rust. Het grote noordoostraam rond het portaal is opgebouwd uit de zuivere kleuren blauw, groen en rood, met hier en daar wat geel. Bedoeling van architect en glazenier was via de tonaliteit en transparantie van het gekleurde glas een geleidelijke overgang te creëren van het donkere metselwerk van de buitenmuren naar de lichtzone boven het portaal. Het weinige zonlicht die de noordoostelijke oriëntatie met zich mee brengt, versterkt daarbij de veeleer gedempte sfeer. Om de aandacht niet af te leiden van het liturgisch gebeuren is het zuidraam, een uitdeinende abstracte compositie, opgebouwd uit pasteltinten die opgloeien in de middagzon. De twee hoge smalle ramen in de koorpartij, bedoeld om scheerlicht te werpen op de gebogen koorwand en zo de aandacht te vestigen op het altaar, is opgebouwd uit lichte en warme tinten met een grotere transluciditeit, in een dynamische, gecentreerde compositie. Een ononderbroken fries vormen de hooggeplaatste ramen die doorlopen over de weekkapel en nevenruimten, met per lokaal een eigen identiteit gebaseerd op het kruismotief. Dit laatste komt het sterkst tot uiting in de sacristie. Westelijk georiënteerd en opgloeiend bij avondlicht, bestaat de fries van de weekkapel en het zijportaal vooral uit blauw glas met rode accenten, geïnspireerd op de gotische glas-in-loodramen van de kathedraal van Chartres, de woonplaats van glazenier Jacques Loire. In de sacristie en de flankerende ruimten overweegt het kleurloze glas omwille van de lichtinval en helderheid, opgehoogd met kleuraccenten in blauw, geel, rood, oranje en groen. Ter hoogte van de keldertrap en inbouwkasten is enkel kleurloos glas toegepast.

1.3.6. Meubilair

Het tabernakel dat in de koorwand is geïntegreerd, is een ontwerp van Jacques Loire, dat in 2012 werd geplaatst. Het betreft een roestvrij stalen kast met een deur uit met goudemail opgehoogd gethermoformeerd glas. De sobere inrichting bestaat verder uit een naar verluidt door Jos Ritzen ontworpen altaartafel, een lezenaar en een uit de middenas aan de zoldering opgehangen Grieks kruis uit donker wengéhout. Onderverdeeld in twee groepen en negen rijen diep, staan de banken met individuele houten zitjes in brede waaiers rond het koor opgesteld. Ook deze zouden door de architect zijn ontworpen, maar werden pas na de inwijding in 1970 geplaatst. Het gaat in beide gevallen om zeer eenvoudig, los meubilair met een beperkte artistieke waarde, onvoldoende om als cultuurgoed te worden weerhouden.

Delen van het neogotische meubilair en het kunstbezit uit de oude Heilige Anna en Joachimkerk zijn in het nieuwe kerkinterieur geïntegreerd, maar behoren niet tot het architecturale concept van de nieuwe Sint-Anna-ten-Drieënkkerk, en worden bijgevolg niet weerhouden als cultuurgooden. Het lindehouten Heilige Anna-ten-Drieënbeeld in het koor dateert van omstreeks 1667; de polychromie werd gedecapeerd bij een restauratie door Jozef De Waele in 1970. Verder staat in de kerkruimte een processiebeeld van Onze-Lieve-Vrouw met een mantel uit fluweel en goudbrokaat van 1899. Dit laatste staat opgesteld vóór een schilderij door Willem Vermandere, aangekocht in 2009. Het orgel gebouwd door de firma Aerts en Castrel, met 20 registers en 1120 pijpen mogelijk deels gerecupereerd uit het orgel van de oude kerk, werd ingespeeld in 1974. In de eikenhouten orgelkast zijn zeven van de oorspronkelijk tien glas-in-lood medaillons uit het roosvenster van de oude kerk verwerkt, met voorstelling van musicerende engelen. De weekkapel is ingericht met de eikenhouten communiebank met voorstelling van de Emmausgangers en de Communie van Maria en Jozef, koorbanken, de gebeeldhouwde panelen van de vroegere preekstoel met voorstelling van Christus en de Evangelisten, en het tabernakel en de doopvont in gedreven koper. Van de drie kerkklokken zijn er twee afkomstig uit de oude kerk, een uit 1905 en een uit 1950.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 4 augustus 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich in een goede bouwfysische toestand.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën naar ontwerp van Jozef R.J. Ritzen, met glas-in-betonramen door Jacques Loire, uit 1968-1970 wordt voorgedragen voor bescherming omwille van de historische, de architecturale en de artistieke waarde.

2.1.1. Historische waarde

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën bevindt zich op de breuklijn gevormd door het Tweede Vaticaans Concilie, dat een kantelpunt vormt in de traditie van de kerkelijke architectuur. Zij is de getuige van een nieuwe kerkelijke realiteit die sinds 1965 en tot vandaag doorwerkt. In oktober 1962 roept paus Johannes XXIII ruim 2.500 bisschoppen samen om het Tweede Vaticaans Concilie te starten. Doel was het zogenaamde *aggiornamento*: men wilde de Kerk terug bij de tijd brengen door verandering en vernieuwing. Concreet was het de bedoeling om het geloof terug aan de gelovigen te geven en een actieve deelname te bekomen. Dit had een zeer grote impact op de architectuur van het kerkgebouw: zichtbaarheid werd hoog in het vaandel gedragen, de kerk moest laagdrempelig worden en soberheid kwam centraal te staan.

Ontworpen in 1967 behoort de Sint-Anna-ten-Drieënkirk tot de eerste generatie kerkgebouwen, waarvan het concept na het Tweede Vaticaans Concilie tot stand kwam. Het gebouw staat model voor de zoektocht naar een nieuw type kerk, aangepast aan de veranderde liturgische vereisten die door het Tweede Vaticaans Concilie werden geformuleerd. Het concept van de gemeenschapskerk komt enerzijds tot uiting in de plattegrond van de eigenlijke kerkruimte, opgevat als een auditorium met hellende vloer en onbelemmerd zicht op het centraal ingeplante altaar, zonder koorafsluiting. Anderzijds is het programma van de kerk opgevat als een parochiaal centrum, met specifieke ruimten voor niet-liturgische activiteiten van de parochiegemeenschap en het ermee verbonden verenigingsleven. Tenslotte vertoont de kerk de functionele opsplitsing in de grote kerkruimte en een kleine winter-, week- en biechtkapel, zonder een afzonderlijke doopkapel.

2.1.2. Architecturale waarde

Architect Jozef R.J. (Jos) Ritzen kan niet tot de vernieuwers in de kerkenbouw gerekend worden, zoals onder meer zijn generatiegenoten Marc Dessauvage, Paul Meekels en Alfons Hoppenbrouwers. Tijdens zijn loopbaan die zich in de luwte voltrekt, met name op de Antwerpse Linkeroever, ontwerpt hij met tien jaar tussentijd slechts twee kerkgebouwen waarvan Sint-Anna ten Drieën de eerste is. De zoektocht naar een typologisch model dat de nieuwe liturgische vereisten zo kort na het Tweede Vaticaans Concilie kan belichamen, brengt de architect en zijn opdrachtgever na tal van Europese omzwervingen bij de tien jaar eerder gebouwde *Bruder Klaus Kirche* in het Zwitserse Birsfelden. Deze katholieke kerk behoort tot de belangrijkste creaties van de Zwitserse architect Hermann Baur, één

van de voortrekkers van de eigentijdse kerkenbouw in Europa, die tijdens zijn loopbaan meer dan dertig katholieke nieuwbouwkerken ontwierp. Baur liet zich bij het ontwerp duidelijk inspireren door Le Corbusier's *Notre Dame du Haut* in Ronchamps, en ontwikkelde door gebruik te maken van schaalconstructies een dynamische kerkarchitectuur die zich afzette tegen de conventionaliteit van de rechthoekige plattegrond en het dominante basilicale schema. Hoewel nog geconcipeerd in navolging van de preconciiliaire liturgievereisten, beantwoordt de *Bruder Klaus Kirche* reeds ten volle aan de typologische vernieuwingen die pas na het Tweede Vaticaans Concilie ingang zouden vinden in de kerkenbouw. Baur zelf verwoordt het als volgt: "*Die freie plastische Formgebung ergibt einen starken Kontrast zur umliegenden Bebauung. Das 'Ganz-Andere', das Sakrale des Kirchenbaues, wird auch von aussen spürbar. Aber was da aussen getan worden ist, musste auch Antwort sein auf die geistige Situation und ihre Anforderungen: Es galt, eine Ekklesia, einen Versammlungsraum, zu schaffen, in dem sich die Gläubigen in Gemeinschaft zur Feier der Liturgie besammeln sollten.*" (https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Baur).

Ritzen neemt de plattegrond, de volumetrie en de typologie quasi integraal over, weliswaar op een kleinere schaal aangepast aan de behoeften van de Sint-Anna-ten-Drieënparochie. Daarmee introduceert hij een uitermate vooruitstrevende kerktypologie in het jonge postconciiliaire Vlaanderen, die slechts in de detailuitwerking zoals de inplanting van de toren en de schikking van de nevenruimten naar eigen hand wordt gezet. Ritzen maakt de kerkarchitectuur ook ondergeschikt aan de artistieke invulling van het gebouw, de '*dalle de verre*'- of glas-in-betonramen. Voor dit onderdeel van het bouwproject, bepalend voor uitzicht, ruimtewerking en sfeerschepping, doet hij beroep op een van de meest gerenommeerde glazeniersateliers van Europa, met een wereldwijde uitstraling.

2.1.3. Artistieke waarde

De erfgoedwaarde van de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën berust in de eerste plaats op het ensemble glas-betonramen door de Franse glazenier Jacques Loire (°Chartres, 1932). Hij is de zoon van Gabriel Loire (Poancé, 1904-1996), de stichter van het gerenommeerde, in Chartres gevestigde Ateliers Loire, dat zich van bij de oprichting in 1946 toelegde op de techniek van de '*dalle de verre*'. Het atelier is in de naoorlogse periode wereldwijd actief met grootschalige realisaties, en tekende in België eerder voor de glas-in-betonramen van de beschermde Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk door Jozef Lantsoght in Koksijde. Jacques Loire, die vanaf 1951 deel uitmaakt van het atelier en aan de belangrijkste opdrachten participeert, neemt in 1970 de leiding van het atelier over. Het ensemble glas-in-betonramen van de Sint-Anna-ten-Drieënkerk, behoort tot de meest grootschalige eigen creaties uit de vroege fase van zijn loopbaan. In overleg met Ritzen creëerde Loire een merkwaardig ensemble van abstracte composities, waarvan kleur en patroon een dialoog aangaan met de architectuur, aangepast aan de locatie, de oriëntatie en de gewenste lichtinval in de kerk en haar nevenruimten.

Het geheel behoort tot de belangrijkste ensembles van naoorlogse glaskunst, en met name glas-in-betonramen in Vlaanderen. Deze laatste kunstvorm en techniek kent hier een eerste aanzet tijdens het interbellum met belangrijke ensembles als de beschermde Sint-Albertuskerk in Genk-Zwartberg, en de Sint-Theodarduskerk in Beringen-Mijn, beide door de architect Henri Lacoste. Voor de naoorlogse periode, waarin glas-in-betonramen een hogere vlucht nemen maar een minderheid blijven in vergelijking met de toepassing van glas-in-loodramen, ontbreekt tot op heden een gedetailleerde inventaris. In een eerste poging kwam Karen Van Dorpe in 2002 tot een veertigtal ensembles van uiteenlopend belang, maar daarin ontbreken bijvoorbeeld al het belangrijke glas-in-betonraam door René Guiette van de beschermde Sint-Lambertuskerk in Muizen, en het ensemble van de Sint-Anna-ten-Drieënkerk. Naar erfgoedwaarde vergelijkbare voorbeelden of ensembles van glas-in-betonramen zijn: het ensemble in de beschermde Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk in Koksijde door Gabriel Loire, het raam in het Da Vinci-museum van de abdij van Tongerlo door Jean-Pierre Tuerlinckx, de ensembles in de Onze-Lieve-Vrouw-Boodschapkerk en de Stadsschouwburg in Antwerpen, en de Sint-Bernadettekerk in

Mortsel door Herman Wauters, het raam van het klooster Zonnelielid in Oostende en het ensemble in de Sint-Stephanus en Theodoruskerk in Vichte door Michel Martens.

2.2. Motivering van het type bescherming

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën met plantsoen wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurobjecten die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)." Dit type bescherming wordt gemotiveerd door de aan de architectuur gelieerde erfgoedwaarden en het ensemble van exterieur en interieur.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming heeft betrekking op het pand gelegen Hanegraefstraat en Gaston Burssenslaan zonder nummer in Antwerpen, kadastraal gekend als: Antwerpen, 13de afdeling, sectie N, , 776/T7, 776/C8 en 774/F6 (deel).

Omwille van de ensemblewaarde van de kerk en het omringende plantsoen worden twee volledige percelen en een deel van een perceel voorgesteld voor bescherming als monument.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

De parochiekerk Sint-Anna ten Drieën is opgenomen in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed (Parochiekerk Sint-Anna ten drieën, ID: 201247). Er ligt geen beschermd onroerend erfgoed in de onmiddellijke omgeving van dit pand.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Het te beschermen goed ligt volgens het gewestplan in woongebied.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1.1. Archivalia

Stadsarchief Antwerpen, bouwdossiers 18#50622 en 18#59692.

4.1.2. Literatuur

BAUR H., METZGER F., RÉGAMEY P.-R., COCAGNAC A.M. & SCHWARTZ R. 1956: *Sakrale Kunst Band 2. Kirchenbauten von Hermann Baur und Fritz Metzger*, Zürich.

Beschermingsdossier: Parochiekerk Sint-Anna ten Drieën, monument

BÖRÖCZ Z., LOIRE J. & VERSTRICHT L. 2012: *Licht! Glaskunst Jacques Loire van 1962 tot 2012*, Antwerpen.

DEBENDÈRE V. & DEBENDÈRE X. 2004: *Gabriel Loire : l'œuvre d'une vie, 1904-1996*, Parijs, 2004.

LAMBERIGTS M. & DECLERCK L. 2015: *Het Concilie Vaticanum II*, Antwerpen.

PRATT C.W. & PRATT J.C. 1996: *Gabriel Loire, les vitraux, La lumière semble venir de l'intérieur*, Chartres.

S.N. 1984: *Jacques Loire, maitre-verrier*, s.l.

VAN DORPE K. 2002: *De conserveringsproblematiek van glas-in-beton. Een eerste benadering*, onuitgegeven masterthesis Hogeschool Antwerpen, Opleiding Conservatie/Restauratie.

VAN PEEL, E. 1994: *100 jaar parochie HH. Anna en Joachim Antwerpen Linkeroever 1893-1993*, Antwerpen.

4.1.3. Internetbronnen

S.N. s.d.: Geschiedenis Sint-Anna ten Drieën [online] http://sint-anna-ten-drieen.be/SA_Frame_Bottom132.html (geraadpleegd op 7 augustus 2017).

S.N. s.d.: *Jacques Loire* [online] <http://www.centre-vitrail.org/fr/jacques-loire/> (geraadpleegd op 7 augustus 2017).

S.N. s.d.: Hermann Baur [online] https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Baur (geraadpleegd op 7 augustus 2017).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastralmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.